

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 12
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Андреј М. Стојановић
 Универзитет у Београду
 Пољопривредни факултет

УДК 811.163.41=163.41
 DOI 10.7251/fil1512193s

О „ПРЕВОДУ“ СА СРПСКОГ НА СРПСКИ ЈЕЗИК¹

Апстракт: У овом раду се размајрају новији покушаји својања српског језика односно гусарења (израз М. Ковачевића) кроатистичкој језичкој баштини. Анализа се сироводи на материјалу Шобожеје превода (заправо адаптације) Мушкатировићевих Причта (1787) са регионално-шиокавског (славеносрпског) на регионални шеокавски (илирски) идиом Амбровићевих Проричја (1808). Пошто се исоставља да су и оригинал (Причте) и „превод“ (Проричја) базишно утемељени на једном и једином – српском народном језику, уиуно је говорити не о преводу него, само и једино, о ирилођавању истој (српској) језика варијантским посебношћима да би текстови изгледали као да ииичу из конкретне (регионално-конфесионалне) средине.

Кључне речи: српски народни језик (шиокавско наречје), превод, хрватски језик (чакавско наречје), словенски језик (кајкавско наречје).

Увод. – Почетком 80-тих година прошлог века, у доба братства и јединства (и интегралног југословенства), увелико се знало да Амбровићева Проричја (1808) не представљају превод Мушкатировићевих Причта (1787), јер је у питању исти Вуков(ски) језик. На ту чињеницу успутно указује Иштван Пот (1982): „Najvažnije književno delo Jovana Muškatirovića svakako su njegove Pričte [...] Knjiga je prvi put štampana u Beču 1787. g., pa se njeno prošireno izdanje pojavilo u Budimu 1807. Ponovo je izašla u Pešti 1808. na 'ilirskom jeziku' latinicom u 'prevodu' Ivana Ambrozovića.“ Дакле, израз „у преводу“ јасно говори да није реч о међујезичком преводу, него о уобичајеном прилагођавању, адаптацији текста у оквиру истог (српског) језика. У периоду интегралног југословенства, енциклопедије коректно доносе податке о Ивану Амбровићу: „skupljao je narodne umotvorine i preradio zbirku poslovice Jovana Muškatirovića“ (Švagelj 1983), што је тачно.

У новије доба, са распадом Титове Југославије, поједини кроатисти почињу да гусаре (израз М. Ковачевића) по српској језичкој баштини, својатајући и Амбровићева Проричја као текст на некаквом „хрватском“ језику. Проблем се посебно актуализује на глобалној светској мрежи (интернет), где хрватанска Википедија уз име Ивана Амбровића доноси сензационалистичку (дез)информацију: „Poznat je kao autor jednoga od prvih znanih prevoda nekog djela sa srpskog na hrvatski? (sic!) jezik.“ У први мах може се помислити да глобална мрежа (посебно Википедија) ионако има обичај да лансира непроверене информације, да тако нешто могу објављивати или острашћени активисти или лингвистички лаици, те да се на томе и не треба задржавати. Проблем кулминира, међутим, кад сличне тврдње натурају у својим радовима поједини хрватански и србијански научници, чак и академици. Тако, рецимо, 2013. године, на страницама суботичког часописа за књижевност, уметност и науку кроатиста из Војводине (дописни члан ХАЗУ и почасни грађанин Суботице) упозорава научну јавност да „је па

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014, *Динамика структури савременог српског језика*, који у оквиру основних истраживања финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Цит. према http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_Ambrozović (приступљено 18. марта 2015).

роčetку XIX stoljeća (1808) Ivan Ambrozović, rodom Somboras, **preveo** sa *serbskog jezika* na *ilirski* i objelodanio u Pešti djelo *Proricsja i narrecsenja...*“ (Секулић 2013: 3). Секулићева тврдња намеће питање: зар су *Проричја* писана на хрватском (тј. чакавском) односно словенском (кајкавском или словеначком) језику? Ми знамо да нису! Да уважени кроатиста из Војводине не мисли, којим случајем, да су Амброзовићева *Проричја* писана на тзв. буњевачком језику, који овом дописном члану ХАЗУ толико личи на старохрватски (чакавски) језик? Одговор на то питање даје професор Петар Вуковић, језикословац са Свеучилишта у Загребу, у свом новијем проучавању „буњевачког језика“ (илирског или славонског, односно језика фрањевачке књижевности), где аутор наводи и Шарчевићев јасан став о том „језику“. Уп.:

„Ambrozije Šarčević npr. u drugom godištu piše: 'nama Srbe treba za uzor uzeti a ne Hrvate. **Mi smo ostaci Srba i ne Hrvata**, kod kojih se uostalom književni jezik veoma razlikuje od prostoga. – **Naš bunjevački jezik izvan ikavštine i nikoliko čakavskih (hrvatskih) riči, taki je isti kao srpski** [...] U ovom naričju taki veliki pisci odlikovali kao Kačić, Kanižlić, Reljković, o kojih sam veliki Vuk kaže da su pisali srpski čistije od njihovih [tj. srpskih] spisatelja' (BŠN II, 224–225). Karadžićeva pohvala 'srpskomu' jeziku trojice najvažnijih hrvatskih osamnaestostoljetnih pisaca, na koju se poziva Šarčević, izrečena je u njegovu poznatom članku *Srbi svi i svuda*, a iz toga teksta potječe i druga tvrdnja s kojom se Šarčević, prema svemu sudeći, identificira: **da se Hrvatima mogu smatrati samo čakavci, dok bi sve štokavce, bez obzira na 'zakon', trebalo nazivati Srbima.**“ (Vuković 2009: 146; наглашавање масним слогом је наше, А. С.).

Из горњег цитата видимо да је хрватски препородитељ (Шарчевић) истицао како му је књижевни језик Хрвата (тзв. *новохрватски*,³ тј. кајкавски као огранак словеначког језика) туђ, да се тај језик „веома разликује од просто-

³ Термин „новохрватски језик“ (кајкавско наречје као огранак словеначког језика) употребљавамо као у: Маројевић 2011: 50.

га“. Слично тврди и Антун Рељковић кад „*slavonskim* naziva svoj štokavski, a *hrvatskim* naziva njemu strani jezik – kajkavski. То није био појединачан случај, него уобичајена пракса: 'Slavonski pisci 18-og i prve polovine 19-og stoljeća ne bi nikad svoj jezik nazvali 'hrvatskim', nego 'slavonskim' ili 'ilirskim'...'“ (Kordić 2010: 271).

Дакле, већ овде би се могло закључити како Амброзовићев лингвоним *илирски* представља синоним за српски језик, при чему се тај језик називао не само српски него и словински, славено-српски, далматински, дубровачки, босански, славонски, хрватски, наш језик итд. Тиме се, дакако, питање „превођења“ *Проричја* са српског језика на српски (*Проричја*) не решава, јер се, управо у данашње време, проблем идентитета српског језика драстично заострава и проблематизује.

У најновије време, осим војвођанског кроатисте акад. А. Секулића, став о тобожњој равноправности „хрватског“ и „босанског/бошњачког књижевног језика“ са српским књижевним (стандардним) језиком (па отуда и имплицитни став о могућности или неопходности⁴ *превођења* са српског језика на „хрватски“ и обратно) заступају: кроатиста А. Капетановић (2012) у раду *Kako se prevodilo s hrvatskoga na srpski koncem 18. i početkom 19. stoljeća?*, србијански академик, истина несрбиста, П. Пипер (2008) у раду *O њрироди њрамајиичких разлика између српској и хрватској језика*, као и србијански акад. С. Ђирковић (лично је издејствовао да се његова књига *Срби међу европским народима* „преведе“⁵ на тзв. хрватски језик, чиме је видно запањео и саме Хрвате).

Не задржавајући се превише на овим експесним случајевима (јер поменути научници су ту пре свега на политичком⁶ задатку, спро-

⁴ О поменутој неопходности сазнајемо и ово: „Hrvatskom saboru se иуиује приједлог закона који предвида језичну полицију. Istovremeno jedna језична школа u Zagrebu prodaje diplome za 'ovjerene prevoditelje srpskog jezika'; nekakav испит, међутим, кандидати не могу полагати...“ (Kordić 2010: 17).

⁵ О негативним реакцијима србиста на овакав Пиперов и Ђирковићев експес види у: Ковачевић/Шћепановић 2011: 76–77.

⁶ О лингвистима који су „на политичком задатку“ с правом се каже: „Stvar је u tome da lingvistički критерији

водећи хрватски и бошњачки филолошки програм), дужни смо читаву расправу о „превођењу“ Мушкатиновићевих *Причића* са славеносрпског на илирски (српски) идиом Амброзовићевих *Пророчија* пренети у чисто лингвистичку равн. Чинимо то стога што тек ту, на лингвистичком терену, ствари постају белодано јасне. Једна од таквих ствари, неизоставна као минимални теоријски оквир за нашу практичну анализу, јесте пречишћен у лингвистици став о томе шта се, по дефиницији, може уопште окарактерисати као „језик“. То је неопходно нагласити управо због разграничења појмова „превођење“ (с језика на језик) и „адаптација“ (прерада, прилагођавање варијантским посебностима унутар истог језика).

За потребе овог разматрања прихватамо дефиницију С. Кордић која се позива на Кембела, те каже: „Језик је сваки лингвистички ентитет [...] између којег и других таквих ентитета влада међусобна неразумљивост“ (Kordić 2010: 104). Кад се тај постулат примени на данашњи стандардни језик Срба, Бошњака, Хрвата и Црногораца (па и на пређашњи однос славеносрпског и илирског идиома), констатујемо да је међусобно разумевање могуће са лакоћом, што значи да се ради о невеликој језичкој дистанци, која је типична за стандардне варијетете истог (овде: српског) полицентричног језика. Стога не чуди што је у научној србистици – од почетка 90-тих година XX века наовамо – постулиран и постао преовлађујући управо тај филолошки став. Уп.:

„Ако се зна да је **српскохрватски лингвистички исто што и српски**, зар то није најбољи показатељ апсурдности настојањима да се докаже да су, с једне стране, хрватски, бошњачки/босански и црногорски посебни стандардни језици, а с друге – да имају равноправан статус са српским књижевним (стандардним) језиком. **Сви ти назовијезици само су варијанте српскога језика**. Зато термин *српски језик* данас у (социо)лингвистици мора да има два значења: он је хипероним и кохипоним терминима *хрватски*, *бошњачки/босански*

дају одговор, али он је супротан од жеља исполитизираних филолога.“ (Kordić 2010: 108).

и *црногорски језик*. **Као хипероним он једини има статус лингвистичког језика**, док су **сви остали само политички језици (језици само по имену)**, док су **лингвистички искључиво варијанте српскога језика**.“ (Ковачевић/Шћепановић 2011: 57; наглашавање масним слогом је наше, А. С.).

На основу досадашњих уводних напомена констатујемо да се идентитет једног (српског) језика одређује различито, што углавном зависи од угла посматрања (лингвистичког или политичког). Разуме се, „политички и лингвистички критеријуми идентитета језика немају, срећом, ничег заједничког...“ (Ковачевић 2008: 117).

И тако, овлашно смо се дотакли познатих спорења око идентитета Вуков(ск)ог језика уз најновије – експлицитно или имплицитно – наметање (в. напред Секулић, Капетановић, Пипер, Ђирковић) идеје о „међујезичком преводу“ са српских језика на српски и обратно. Упрошћено, једни истраживачи (углавном заговорници хрватског филолошког програма) тврде да је *илирски* идиом заправо хрватски језик, да хрватски и данас постоји као самостални књижевни (стандардни) „језик“ заједно са оделитим „српским, босанским/бошњачким и црногорским језиком“, односно да *Пророчија* тобоже спадају у хрватску књижевност; други језикословци (углавном представници научне србистике – уп. Стојановић 2014) тврде да је *илирски* увек био и данас јесте синоним за српски језик, подразумевајући да су и *Причиће* и *Пророчија* писани на једном (српском) народном језику, а да данашњи „хрватски стандардни језик“ представља само варијанту српског књижевног језика.

1. Текстолошка анализа *Причића* и *Пророчија*. – У светлу изнесених чињеница, наш је примарни задатак у овоме раду да упоредимо језик оригинала (*Причиће*) и језик „превода“ (*Пророчија*), пратећи у „преводном“ (Амброзовићевом) тексту присуство оних језичких особина које би данашњи кроатисти засигурно⁷ окарактерисали као традиционални хрватски

⁷ Непристрасности ради, при одмеравању хрватског узуса консултовали смо колективну научну монографију *Hrvatski jezik*, ред. naukowy Mijo Lončarić, Opole, 1998.

узус. Циљ таквог поређења је да се потврди или оповргне теза о томе да су „илирска Проричја“ писана на старохрватском (чакавски) односно новохрватском (словињски као огранак словеначког, тј. кајкавски) језику, чиме диктум Проричја објективно сврстали – или у хрватску књижевност или пак у књижевности српског језика.

1.1. Разлика у писму. – Иако су Причије писане ћирилицом, а „преводни“ текст (Проричја) латиницом, „razlika u pismu ne znači da se radi o različitim jezicima jer npr. ruski tekst ostaje tekst na ruskom jeziku i ako se s ćirilice prebaci na latinicu. Prebacivanje s jednog pisma na drugo nije prevodenje, nego samo transliteriranje.“ (Kordić 2010: 81). Граматика и изговор су у оба случаја скоро идентични. Уп.:

Причте	Проричја
<i>Хиџи њолајано</i> (Муш 1787: 83)	<i>Hiti polagano</i> (Амб 1808: 56)
<i>На едну лађу не мой све њовариџи</i> (Муш 1787: 48)	<i>Na jednu ladju nemoj sve tovariti</i> (Амб 1808: 104)
<i>Судіџ валџ да има едно ухо за њужџиџелџ, а друџо за обџужженоџа</i> (Муш 1787: 113)	<i>Sudia valja da ima jedno uho za tuxitelja, a drugo za obtuxenoga; i jednako da izslusha</i> (Амб 1808: 166)

Не ширећи расправу, овде можемо закључити да употреба писма није национална диференцијална црта, па је латиница саставни део српске културе.⁸

1.2. Рефлекси јата. – Социолингвисти (а међу њима и кроатисти) запазили су да неки „laici razliku u izgovoru (cveće/cvijeće) smatraju dokazom da se radi o različitim jezicima. Međutim, ta razlika kao prvo nema utjecaja na razumljivost, a kao drugo, unutar nekih drugih jezika također postoji razlika u izgovoru jata, pa ipak je svaki od njih i dalje jedan te isti jezik...“ (Kordić 2010: 90). Можда је и млади Амбрововић (у оно време студент права у Пешти) размишљао на сличан начин као и поменути лаици, само је

овде у питању разлика типа *човек/човик*. Та околност никако не умањује културни и историјски значај Амбрововићевог књижевног рада. Уп.:

Причте	Проричја
<i>Неволџ смирава човека</i> (Муш 1787: 49)	<i>Nevolja smirava chovika</i> (Амб 1808: 106)
<i>Ако је њасџ њиџу њзео, њеџсџа е осџала</i> (Муш 1787: 3)	<i>Ako je ras pitu izio, tepsijaje ostala</i> (Амб 1808: 17)
<i>Бесеџу у ветџарџ</i> (Муш 1787: 5)	<i>Besidi u vetar</i> (Амб 1808: 21)

У разматраном случају, кад је реч о Амбрововићевим трансформацијама регионалне скавице (Причије) у регионалну икавицу (Проричја), језик је, гледано с позиција савремене лингвистике, остао исти [тј. Вуков(ски) српски]. Разлике у изговору јата (екавски и икавски рефлекс) и различито писање (латиница и ћирилица), уз понеку лексичку разлику, нису довољни разлози који би ометали разумљивости двају српских (штокавских) текстова, што ће недвосмислено показати и потоња анализа примера (види ниже).

О српској⁹ икавици и стриктном разликовању српског (штокавског) и хрватског (чакавског) Р. Маројевић (2011: 17–18) даје фундаменталну напомену:

„Историјске и савремене границе хрватског (чакавског) језика не подударују се: савремене су знатно сужене. Србизирање сусједног словенског језика захватило је ближе говоре интензивније, даље – мање интензивно. Оне најближе потпуно је превело у српски (штокавски) језички систем, па се тиме објашњава чување хрватског имена у икавским говорима на међи двају језика (и двају етноса) од раног средњег вијека. Остало име (*Хрвати*), остао икавски рефлекс јата, понека ријеч се сачувала, понегдје и замјеница *чи* – све остало је српско, из говора бројчано доминантног досељеног становништва Срба (штокаваца). Икавски ре-

⁸ Ово србистичко полазиште је преузето из: *Слово* 1998 и *Идејни њеџи* 2014: 74–96.

⁹ Шире о српској икавици види: Рамић 1999, а такође књигу *Српски дијалекти* (2008) Милоша Окуке.

флекс јата, наравно, лако се учврстио јер су Срби дуго чували фонему јат, а та фонема се локално изговарала дифтоншки, с неслоговном иницијалном *и*-компонентом, која се лако могла прогресивно монофтонгизирати под утицајем супстрата, тј. говора старосједлаца.“

Не ширећи даље расправу о икавици, у овом одељку наше анализе констатујемо да штокавска икавица¹⁰ (илирски или славонски идиом), којом је Амброзовић писао *Проричја* (1808), као и Мушкатиновићева штокавска екавица (славеносрпски идиом, овде незнатно прошаран икавизмима), којом су написане *Причте* (1787), спадају у корпус српскојезичне књижевности. Уп. неке икавизме у Мушкатиновићевом тексту:

Деца циганска одь варницасе не припадаю (Муш 1787: 15); Волео бы у паклу живити (Муш 1787: 11); Свагади е добро живити, ди сигурность и поштен има човекъ (Муш 1787: 112); Доћиће видовъ данъ; видити^е кое вера, коили невера (Муш 1787: 17); Кадъ маторъ пасъ лае, онда валъ видити шта е (Муш 1787: 28); Орла учи летити (Муш 1787: 60).

1.3. Шћакавизам/штакавизам. – Кроатисти наглашавају: „Govori slavonskoga dijalekta jesu šćakavski.“ (Lončarić 1998: 200, 208). Сprovedена анализа показује да Амброзовићева *Проричја* уопште не садрже шћакавизме. Уп.:

Причте	Проричја
Дугъ неплаћенъ, грѣхъ <u>неопрощенъ</u> (Муш 1787: 19)	Dug ne plachen, grih ne <u>oproshten</u> (Амб 1808: 46)
Горый е <u>попуште-никъ</u> неголи ждребаць (Муш 1787: 14)	Gorjije <u>popushtenik</u> , negoli xdribac (Амб 1808: 54)
Не <u>пуцаю</u> кусоню подь пластъ (Муш 1787: 52)	Ne <u>pushtaju</u> kusonju pod plast (Амб 1808: 111)

¹⁰ Споменимо и азбучну истину: по вокалском систему српски језик је јединствен, али се с обзиром на различите рефлексе прасловенског вокала јат у њему разликују три изговора: ијекавски или јужни, екавски или источни и икавски или западни. Тако је и у Вуковој *Писменици* (1814), у одељку „Примједбе“, 105–106.

С' млаћима не валѣ се много <u>упуштати</u> , ербо обезобразе (Муш 1787: 113)	S' mladjima nevaljase mlogo <u>upushtati</u> : jerbo obezobrazese (Амб 1808: 164)
Семе му се искоренило (Муш 1787: 75)	Simemuse u kinullo, a korovmu na <u>ognjishtu</u> narastao (Амб 1808: 155)

У књизи *Проричја* срећемо и друге примере за групу ШТ: Kad koga propushtaju (*tuku*) nije naj bolje (Амб 1808: 68); Kratkim shtarom u duboku vodu odupiratisе (Амб 1808: 91) и др. По овој особини (доследна употреба групе ШТ), *Проричја* представљају типичан српски текст.

1.4. Алтернације завршног -Л/-О. – Кроатисти Лончарић и Вукушић склони су да лексеме типа *sokol, stol, vol, sol, bijel, cijel* (и још неке друге) приказују као „карактеристике старијега хрватскога књижевнога језика“, док се према облицима *soko, sto, vo, so, bio, cio* поставља дистанца, јер су, по мишљењу поменутих аутора, „регионални, дијалектани, односно обиљежени“ (Lončarić 1998: 80), тј. одражавају „норму по источнохерцеговачком дијалекту“.

Наши налази донекле оповргавају тврђе кроатиста, јер Мушкатиновићев славеносрпски идиом управо чува облике *sokol, vol, sol* (мада и *soko*), а и у *Проричјима* (илирски идиом) срећемо и *sokol* и *soko*. Уп.:

Причте	Проричја
Ако е и <u>голъ</u> али е <u>соколъ</u> (Муш 1787: 3)	Ako je i <u>gol</u> , al je <u>sokol</u> (Амб 1808: 17)
<u>Соко</u> из вранѣва гњизда (Муш 1787: 72)	Vidom <u>soko</u> , a glasom gavran (Амб 1808: 180)
Слажусе као лебаць и <u>солъ</u> (Муш 1787: 73)	Slaxuse kao ocsi i <u>sol</u> (Амб 1808: 162)
Човекъ се за езикъ, а <u>волъ</u> за рогъ веже (Муш 1787: 85)	Csovik se za jezik, a <u>Vol</u> za rog vexe (Амб 1808: 33)

1.5. Спирант *X*. – Кроатисти Лончарић и Вукушић истичу, такође, да хрватска норма подразумева да се чува спирант *X*, нпр.: *kubati, kihati, buha, sub, bladan, bren*, укључујући оријентализме *duban, harambaša* (Lončarić 1998: 81).

Гледано по тој особини, *Проричја* су углавном писана по узусу српског народног језика. Тачније, млади студент права (И. Амброзовић) овде нашироко употребљава и лексеме КУВАР, КУВАЈ, ДУВАН, ДАДИТИ, РАНИТИ СЕ, АЈДЕ, СУВ, ГЛУВ, МУВА и неке друге (в. ниже). Уп.:

Kuvar i podrumar, uvijek se dobro razumivaju (Амб 1808: 92); *Kuvaj*, реси, illi na raxan natakni, sveje jednako (Амб 1808: 93); Nebi zato dao ni lule *duvana* (Амб 1808: 106); Хехен кашу *ladi* (Амб 1808: 182); Iz prosiacske torbe *ranitise* (Амб 1808: 59); *Ajde guzo* da putujemo (Амб 1808: 20); More belaja, na *suvom* putu kirije (Амб 1808: 102); Mudrost na *suvu* opocsiva. t.j. koi hoche mudar da bude, taj se ne goi (Амб 1808: 103); Nashao *gluv* chorava (Амб 1808: 104); Nije miran bash kao june, kadmu *muva* pod rep dogje (Амб 1808: 122).

С друге стране, у Мушкатиновићевом идиому (*Причије*) обични су облици МУХА, ХАЈДУК, ХРСУЗИН, ХВАЛА, ХВАЛИТИ, ЗАХВАЛИТИ, ХРЂА, ХОП-ХОП, ХАЈДЕ, ХАРАМБАША. Уп.:

Пала *муха* на медведа (Муш 1787: 60); Законы не валѣ да буду као паучина, ко *мухе* заусталѣ, а золѣ пропуца (Муш 1787: 101); Отъ *мухе* прави... (Муш 1787: 83); Два *Хайдука*, а деветъ Капетана (Муш 1787: 15); Добро е *хайдуку* у лугу, нить га колю *мус*, ни обади... (Муш 1787: 17); Дугы е руку. т.е *Хрсузинѣ* (Муш 1787: 19); Живыи бга *хвале* (Муш 1787: 22); За злато *херѣа* не прѣжнѣ (Муш 1787: 23); Обрадоваласе *Хрѣа* гвожѣу (Муш 1787: 58); Данасѣ *хопѣ! хопѣ!* а сутра ѿо! ѿо! (Муш 1787: 14); Вѣно не вели *хайде*, него седи (Муш 1787: 10); Болѣ е знано с маномѣ, него не знано с *хваломѣ* (Муш 1787: 7); Ко не зна на маломѣ, не зна ни на многомѣ *захвалити* (Муш 1787: 33); Кои су были торбоноше, оны саде *харамбаше* (Муш 1787: 36).

Дакле, спирант *X* се у *Проричјама* (в. напред) не чува доследно: *Ajde guzo* да putujemo (Амб 1808: 20) или се замењује са „К“. Уп.: Добра совѣсть смрти нитисе бои, нити е *зактева* (Муш 1787: 100) – Dobra Svist smerti nitise boji, niti je *zaktiva* (Амб 1808: 39).

1.6. Дублети *C/CA, K/KA, U3/UZA*. – Кроатисти Лончарић и Вукушић истичу да се у „hrvatskom književnom jeziku“ чувају „*dva* navedena lika, s time da se redovno upotrebljava lik bez pokretnoga *a*, [...] dok u istočnim dijalektima likovi sa *a*“ (Lončarić 1998: 81).

Овде наша анализа показује супротно, односно то да управо славеносрпски текст чува два наведена лика, при чему редовно долази лик без покретнога *a*, док Амброзовићев „преводни“ текст само опонаша затечено стање у Мушкатиновићевом тексту. Уп.:

Причте	Проричја
Или же к камену, или каменѣ жету (Муш 1787: 26)	Или јаје к' kamenu, illi kamen jajetu (Амб 1808: 57)
Кадѣ еданѣ путь прилику добру к чему пропустишѣ мучно е уфатишѣ (Муш 1787: 29)	Kad jedanput priliku dobru к' cemu propustish, mucsnoje uvatish (Амб 1808: 67)
Нити могу ѣ тобомѣ, ни безѣ тебе живити (Муш 1787: 55)	Niti mogu stobom , ni bez tebe xiviti (Амб 1808: 119)
Клинѣ ѣ клиномѣ терасе (Муш 1787: 32)	Klin g' klinom tirase (Амб 1808: 74)
Са зла на горе (Муш 1787: 72)	Sa zla na gorje (Амб 1808: 148)

1.7. Заменице *ТКО, НЕТКО, СВАТКО, ИТКО, НИТКО*. – Кроатисти Лончарић и Вукушић спомињу да „у именичкој zamjenici... чува се *t – tko, netko, svatko, itko*, dok su u istočnim dijalektima i književnim govorima baziranim na njima likovi bez njega – *ko, neko, svako, iko*“ (Lončarić 1998: 81).

У текстовима испитиваних изрека и пословица (*Причије* и *Проричја*) нисмо посведочили облике *svatko, itko, netko*. Тачније, тамо

где смо у ретким случајевима могли очекивати појаву заменице *svatko*, сретали смо заменицу *svaki*. На пример: „*Svaki* zna deset zapovidi Bo-xji, alje jedanajsta: daj mira“ (Амб 1808: 151); „*Svakje* svoje sriche kovacs“ (Амб 1808: 149); „Kad germi *svakse* sebe boji“ (Амб 1808: 65).

У оквиру изрека и пословица у *Причиљама* и *Проричјима*, заменицу *НИТКО* смо регистровани свега три-четири пута. Уп.:

Причте	Проричја
Двома Господама <u>нико</u> не може роботати (Муш 1787: 15)	Dvama Gospodama, <u>nitko</u> nemoxe robotati (Амб 1808: 45)
<u>Никто</u> не може оно зактевати, што у нашој снаги не стои (Муш 1787: 107)	<u>Nitko</u> nemoxe ono zaktivati, shto u nashoj snagi ne stoi (Амб 1808: 123).

Уп. такође: „Medju mesom i zubi, nitkose ne gubi“ (Амб 1808: 100); Daje shtogod u xiva usta, a odunda nije nitko razbijene glave doshao (Амб 1808: 47). У свим осталим случајевима, у *Проричјима* и *Причиљама*, редовно долази НИКО. Примери:

Причте	Проричја
<u>Нико</u> овога света ние са своимъ состојниемъ доволѣнѣ (Муш 1787: 107)	<u>Niko</u> nije ovoga svita sa svojim stanjem zadovoljan (Амб 1808: 123)
<u>Нико</u> се ние за самъ себе само родіо (Муш 1787: 107)	<u>Niko</u> se nije za sam sebe samo rodio (Амб 1808: 123)

Уп.: Nekse niko neizdaje za ono shto nije (Амб 1808: 108); Niko nezna shtali nosi jutro, shtali vecse (Амб 1808: 117); Nikose nije nausen rodio (Амб 1808: 118) и др.

Нашу пажњу завређује и заменица ТКО. Уместо лика ТКО, у *Проричјима* убедљиво преовлађује КО. Уп.:

„Kako ko posije opakoche i roxnети“ (Амб 1808: 70); „Kad ko hoche dase s' kime svadi, traxi priliku“ (Амб 1808: 70). То се примећује и у „іреводу“ (прилагођавању) Мушкатиоровићевих *Причиља*. Уп.:

Причте	Проричја
<u>Ко</u> другоме јаму копа, самъ ће пасти у ню (Муш 1787: 35)	<u>Ко</u> ¹¹ drugome jamu kopa, samche u nju lasno pasti (Амб 1808: 73)
<u>Ко</u> високо лети, на сниско пада (Муш 1787: 36)	<u>Ко</u> visoko leti, na nisko pada (Амб 1808: 91)
<u>Ко</u> тражи веће, изгуби и оно изъ вреће (Муш 1787: 39);	<u>Ко</u> hoche svagda veche, gubi chesto iz vrece (Амб 1808: 75)
<u>Ко</u> хоће да штеди, нека за рана почне (Муш 1787: 41)	<u>Ко</u> hoche da shtedi, zarana neka pocsne (Амб 1808: 74)

У *Проричјима*, под словом „К“, Амброзовић је заменицу КО употребио чак 119 пута, док му се, под словом „Т“, „омакло“ целих десетак случајева употребе ТКО. Уп.:

„Тко neigra, nemoxe dobiti, niti izgubiti“ (Амб 1808: 168); „Тко mudro mucsі, lipo govorigi“ (Амб 1808: 169); „Тко ide u vodenicu mora, da se obrashnavi“ (Амб 1808: 168); „Kad tko csesto prijatelje csasti, onche i sam u potribu pasti“ (Амб 1808: 168).

1.8. Кроатисти Лончарић и Вукушић истичу: „У неким примјерима гдје је у књижевном језику један фонем, а у дијалектима, регионалним варијететима или другим књижевним језицима с новоштокавском основом други – ријеч је заправо о дружчијој творби, али се те ријечи, односно њихови облици обично доживљавају као опречни по тим фонемама [...] Те особитости хкј такођер чува цијело вријеме, и у нашем раздобљу. Такви су примјери: *среѣлан – срећан, іролејѣни – іролећни, ітелејѣина – ітелећина, редатѣи – рећаѣи, іоведина – іовећина, али лућак – лудак; лијен – лењ, љейни – лејњи, ілоснаѣи – іљоснаѣи, балав – баљав, шуѣљив – ћуѣљив, шкиљѣиѣи – чкиљѣиѣи, дрхѣиѣи – дркѣиѣи ...“ (Lončarić 1998: 81).*

¹¹ Уп. у новохрватском (кајкавском): *Ki pod drugim jamu kopa, koncu pada i on va nju* и *Ki pod drugim jamu kopa, lefko se i sam vu nju zvali* (Hranjec 1986: 322–323).

Наша анализа открива да Амброзовићев текст овде увелико одступа од узуса хрватске варијанте српског језика, јер се у *Проричјима* фаворизују облици СРЕЂАН, СРЕЂНО, НАЈСРЕЂНИЈИ, ЂУТАТИ и ЂУТИТИ, УЂУТАТИ, ЂУТАЊЕ и ЂУТЕЊЕ, ЗАКТИВАТИ. То илуструју следећи примери:

Ako hochesh da drugi uchuti, ti najpre uchuti (Амб 1808: 17); Bednesu one kuche, gdi kokoshi pivaju, a petlovi chute (Амб 1808: 21); Budala kad chuti, mislega daje mudar (Амб 1808: 28); Chuti kandasiga vodom zalio (Амб 1808: 30); Chutanja tvoja ne izdaj, dok ne budesh pozvan (Амб 1808: 31); Csuj vidi, i chuti, ako hochesh, dati cern petak, u kuchu ne dogje (Амб 1808: 34); Od chutenja glava ne boli (Амб 1808: 125); Nezna da besidi, a neumi chutiti (Амб 1808: 107); Ovaj je svit shiroko more, po kojemuse csovik ne srichno bez novaca vozi (Амб 1808: 128); Niko nemoxe biti ovoga svita u svacsem srichan (Амб 1808: 118); Zdrav csovik, i mudar najsrichnii je na svitu (Амб 1808: 189); Dobra Svist smerti nitise boji, niti je zaktiya (Амб 1808: 39).

1.9. Крњи инфинитив. – Описујући употребу инфинитива у славонском дијалекту, кроатисти посебно истичу: „Najčešći je infinitiv bez završnoga *ī*...“ (Lončarić 1998: 212).

У Амброзовићевим *Проричјима* „инфинитив без завршнога *ī*“ готово да се и не употребљава, што је и очекивано. Једва смо посведочили пет-шест глагола:

Причте	Проричја
Боље о свој асталъ и лошъ, нежели туђъ богатъ ножъ отирати (Муш 1787: 7)	Boljeje o svoj astal i losh, negoli o tugj bogat пох otirat (Амб 1808: 27)
Ко у Пешти не валъ, у Будимъ нека не иде (Муш 1787: 34)	Тко nevalja u Budimu Gradu; ni u Peshti badava nedadu; Pit , i jisti, tko raditi neche, nekse zalud kraj Dunava sheche (Амб 1808: 170)

Уп.: Radbi i **stisnit** i **izpustit** (Амб 1808: 144); Na mertvo ime koga **iztuch** (Амб 1808:

112); Ritkoje **vidit** malene ponizne, i velike mudre (Амб 1808: 146). Али: Nikad zlotvor nemore **viditi**, dvoje sloxni u miru xiviti (Амб 1808: 116).

Другим речима, крњи инфинитив у *Проричјима* присутан је на нивоу статистичке грешке, односно потпуно је занемарљив. Уместо њега у *Проричјима* **редовно** долазе пуни облици инфинитива. Уп.:

Koche svitu usta **zatvoriti**? (Амб 1808: 73); Nisam ja nicsija kutija, odgovori onaj, koi tajne nemoxe **zaderxati** (Амб 1808: 119); Lasnoje kamen u dunav **baciti**, algaje mucсно **izvaditi** (Амб 1808: 94); Ni dushom nema kad **danuti** (Амб 1808: 115); Ni ocsima nevalja увик **virovati** (Амб 1808: 124) и др.

2. Футур први. – Као што је познато, хрватска варијанта српског књижевног језика познаје облике футура типа *bit ću, pjevat ću, čitat ću*. Управо се тај и такав футур апострофира (Пипер 2008: 848) као једна од најтипичнијих (најфреквентнијих) разлика у односу на футур типа *biću, p(j)evaću, čitaću*.

Анализа показује, међутим, да илирска *Проричја* **уопште не познају** футур по моделу *bit ću, pjevat ću, čitat ću*, што је и очекивано. Примери:

Koi sve govori shto zna, **govoriche** i ono shto nezna (Амб 1808: 75); Koi pljue protiv vitra, **popljuvache** bradu (Амб 1808: 75); **Znachesh** za gosu (Амб 1808: 188); **Znachesh** shto je macxarski (Амб 1808: 189); Slama blizu vatre **upalitjese** (Амб 1808: 163); **S' kuvatju** ja tebi poragu (Амб 1808: 162); Pusti petla na prag, **popetjese** i na policu (Амб 1808: 141); **Platichesh** kao kurjak s' koxom (Амб 1808: 134); **Pivachesh** Kraljevicha Marka (Амб 1808: 134); Kalugjeru vele **izbichete!** – bi ta (Амб 1808: 72).

3. Лексика. – У *Проричјима* статистички убедљиво преовлађује лексика српског народног језика, што је и очекивано. Наведимо карактеристичне примере из *Проричја*, међу којима је доста турцизама (оријентализама). Уп.:

ЛЕБА. – Охенибисе *i ja i Mija*, al' nejma **leba** i vina (Амб 1808: 132).

КАШИКА. – Nemash **kashike** (Амб 1808: 112); **Kashikom** ga zakusuje, a derxkomu ocsi vadi (Амб 1808: 72).

КУВАТИ, КУВАР. – **Kuvar** i podrumar, uvik se dobro razumivaju (Амб 1808: 92); **Kuvaj**, peci, illi na raxan natakni, sveje jednako (Амб 1808: 93); **S' kuvatju** ja tebi poparu (Амб 1808: 162).

ХИЉАДА. – Gdise **hiljada** dobije, onde se stotina moxe pustiti (Амб 1808: 49); Po v-cseri stoj, illi **hiljadu** korakljai broj (Амб 1808: 135); Jedan koren kupusni, moxe uzrokovati smert **hiljadu** muva (Амб 1808: 64).

ПЕШКИР. – Kakavmije Gost doshao, onakimu i **perskir** dajem (Амб 1808: 71).

ДУВАН. – Nebi zato dao ni lule **duvana** (Амб 1808: 106).

БИБЕР. – **Biberje** zerno maleno, alli prid Gospodu izlazi (Амб 1808: 22).

ШЕЂЕР. – Kaduna Kaduna, od medase na dula, od **shechera** i pukla (Амб 1808: 67).

ПЕРШУН. – Oroganioseje u **pershun** (Амб 1808: 132).

СИРЂЕ. – **Sirche** svoje bure najvishe grize (Амб 1808: 154).

УБИСТВО. – **Ubiistvo** samim Doktorom bez kashtige ostaje (Амб 1808: 171). То је највероватније интерференција према Мушкатиновићевом русизму *убийство*: **Убийство** самым Докторомъ не наказано остаеъ (Муш 1787: 79).

СУДИЈА – **Sudia** valja da ima jedno uho za tuxitelja, a drugo za obtuxenoga; i jednako da izslusha (Амб 1808: 166); Daje do **Sudije**, kano od **Sudije** (Амб 1808: 34); мада и „судац“: Novi **sudci** novi zakoni (Амб 1808: 124). Уп.: Нико не може **судац** и парацъ бити (Муш 1787: 54) – Niko nemoxe **sudac** i parac biti (Амб 1808: 117).

ГВОЗЂЕ. – **Gvozdje** se **gvozdjem** oshtri (Амб 1808: 54); Matora lisica csuvase **gvozdja** (Амб 1808: 98).

ЂУБРЕ. – Boljeje cvit mladosti, nego **gju-bru** starosti Bogu prikazati (Амб 1808: 29); Znase zlato i u **gjubretu** (Амб 1808: 188).

ЕКСЕР. – Csekaj malo, doklese **ekser** iz pecse (Амб 1808: 31).

ЦЕП. – За **cxep** golem, a za krevet malen (Амб 1808: 184). Уп. код Мушкатиновића: За **жепъ** големъ, а за креветъ маленъ (Муш 1787: 23).

КУТИЈА и НАУКА. – Zatvorena **kutija**. Ovose govori o csoviku kojije kod **nauke** i iskustva svezana jezika (Амб 1808: 185); Nisam ja nichija **kutija**, odgovori onaj, koi tajne nemoxe zaderxati (Амб 1808: 119).

ЂЕБЕ. – Воји се, да се из под него **chebe** ne izvucse (Амб 1808: 26).

ДУВАР. – I **duvar** ushi ima (Амб 1808: 56).

ВАШКА. – Perde **vashke** biche jugovine (Амб 1808: 133); Baciti kost medju **vashke** (Амб 1808: 20); Daje dobar i **vashke**biga izili (Амб 1808: 38); Nebojshu **vashke** najpre ujidu (Амб 1808: 106).

Амбрововић као добар католик морао је, дакако, у „преводу“ (адаптацији) заменити лексему *КРСТ* културомом *КРИЖ*, што је и очекивано и разумљиво. Уп.: Нико ние баремъ без едного **Крста** (Муш 1787: 54) – Niko nije barem bez jednoga **krixa** (Амб 1808: 117). Али: Nezna ni dvi u **nakerste** (Амб 1808: 111). Осим тога, употребљавајући лексему ЛЕБА (в. напред), Амбрововић је ипак умео да уместо ЛЕБАЦ употреби и распрострањени латинизам КРУХ. Уп.: Горакъ **лебацъ** ести (Муш 1787: 13) – Gorak **kruh** jisti (Амб 1808: 53). Тиме је Амбрововић, млади студент права у Пешти, успео показати и да је добар католик и да уме писати, да тако кажемо, „илирском варијантом“ српског језика.

Најзад, у *Проричјима* смо открили само једну изреку написану на **новохрватском** (кајкавском) односно словеначком језику: „*Kedbi-sme svi Pani boli kdobi svinje csuval*“ (Амб 1808: 69). Ова иностранна¹² инклузија (не рачунајући спорадичне цитате углавном на латинском) видно одудара од свих осталих изрека у *Проричјима*, јер све остало је писано на српском језику.

4. Да закључимо. Спроведена анализа на материјалу тобожњег превода (адаптације) Мушкатиновићевих *Причја* (1787) са регионалног штокавског (славеносрпског) на регионални штокавски (илирски) идиом Амбрововићевих *Проричја* (1808) убедљиво доказује

¹² Иностране инклузије срећемо спорадично и у тексту *Причја* (махом русизми), на чему се овде нећемо задржавати.

- Всероссийской (с международным участием) научной конференции „Филология в XXI веке: методы, проблемы, идеи“, Пермь, 15 апреля 2014 года. Сборник статей / отв. ред. Н.В. Соловьева, И. И. Русинова; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. Пермь, 105–114.
16. Hranjec, Stjepan (1986), „Zapisi usmene narodne kajkavske poslovice“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Varaždin, 1, 319–329.
17. Švagelj, Dionizije (1983), „Ambrozović, Ivan Nepomuk“ [članak preuzet iz Hrvatskog biografskog leksikona, izdanje 1983–2009], интернет, доступно на <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=53096> (приступљено 19. априла 2015).

О «ПЕРЕВОДЕ» С СЕРБСКОГО НА СЕРБСКИЙ ЯЗЫК

Резюме

В настоящей статье в рамках исследования идентичности сербского языка затрагивается вопрос об языковой принадлежности собрания пословиц и поговорок И. Амбрововича *Реченија и присловља* (Пешт, 1808 г.). Сопоставительным анализом текстового материала выявлено, что произведение И. Амбрововича написано не на древнехорватском (чакавском) или новохорватском (кайкавском) языках, а на сербском (штокавском) языке. Следовательно, нет оснований утверждать, что сербский текст Амбрововича (иллирическая разновидность сербского языка) является собственно межъязыковым переводом с славяносербской разновидности сербского языка (Й. Мушкатинович, *Притчи*, Вена, 1787 г.). Причислять к переводам тексты, которые представляют собой переделку (в данном случае, на католический лад) с сербского на сербский язык нельзя.

rus@agrif.bg.ac.rs